

Marcin Ślusarek

Zarys dziejów gminy Misie

Radzyński Rocznik Humanistyczny 14, 213-235

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marcin Ślusarek

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach (doktorant)

Zarys dziejów gminy Misie

1. Skład i dane ogólne o gminie i wsiach przed II wojną światową

Początki gminy Misie sięgają 1809 roku. Wówczas (23 lutego), na mocy dekretu władz Księstwa Warszawskiego miejscowość ta stała się gminą jednowioskową¹. Stan ten zmienił się na mocy ukazu uwłaszczeniowego z dnia 2 marca 1864 roku².

Wszystkie miejscowości wchodzące w skład gminy Misie należały niegdyś do właścicieli dóbr międzyrzeckich. Obszar ten w 1390 r. został nadany przez Władysława Jagiełłę Abrahamowi Chamcowi herbu Gryf, jako donacja. Następnie międzyrzecczynę na własność otrzymał Mikołaj Nasut³. Później, do momentu uwłaszczenia, majątek międzyrzecki przechodził koligacyjną drogą przez ręce następujących właścicieli: Jana Nasutowicza, Janów Zabrzezińskich (ojca i syna), Fryderyka Sapiehy, Stefana Zbaraskiego, Lwa Sapiehy, Gabriela Tęczyńskiego, Janusza Zbaraskiego, Krzysztofa Kiskę, Jana Tęczyńskiego, Jana-Mikołaja Daniłowicza, Łukasza Opalińskiego, Stanisława Opalińskiego, Stanisława-Herakliusza Lubomirskiego, Adama-Mikołaja Sieniawskiego, Stanisława Dernhoffa, Augusta-Aleksandra Czartoryskiego, Adama-Kazimierza Czartoryskiego, Konstantego Czartoryskiego⁴. On to w 1844 r. sprzedał dobra międzyrzeckie Aleksandrze Potockiej za 6 264 000 zł⁵. Osobliwą grupę miejscowości tworzących przyszlą gminę stanowiło dziesięć tzw. wsi bojarских, tj. Jelnica, Kożuszki, Krzymoszyce, Łuniew, Łuby, Misie, Pościsze, Przychody, Strzały i Wygnanka. Sami „bojarzy międzyrzeccy środkują pomiędzy drobną szlachtą a włościanami. Do szlachty należą oni pochodzeniem i prawem dziedzictwa ziemi; do włościan należą równie pochodzeniem, gdyż większość nosi

¹ *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego* t. I, s. 201-210.

² A. Chwalba, *Historia Polski 1795-1918*, Kraków 2001, s. 340.

³ Nazwisko to występuje w różnych formach, np. Nassut, Nasutowicz lub Nasuta.

⁴ A. Pleszczyński, *Opis historyczno-statystyczny parafii międzyrzeckiej*, Międzyrzec Podlaski 2000, s. 37-63.

⁵ Tamże, s. 35, 63-64.

włościańskie nazwiska, ale bardziej poziomem wykształcenia, strojem, obyczajem i mową, wspólnymi z ludem mazowieckim”⁶. Około połowy XV w. właściciel międzyrzeczyny starosta brzeski Jan Nasutowicz kolonizował tereny wokół Międzyrzecza dwiema drogami: przymusową i wolną. W pierwszym przypadku była to ludność ruska, a w drugim – mazowiecka. Grupę przymusowych osadników zobowiązano odrabiać pańszczyznę, zaś drugą zwaną bojarami obciążono obowiązkiem dostawy jeźdźców do pocztów i służby listowej oraz udziału w wyprawach zbrojnych u boku dziedzica z własnym wyposażeniem bojowym. Wprowadzenie w XVIII w. wojsk regularnych zniosło zapotrzebowanie na bojarские posługi wojenne. Zamiast tych powinności właściciele międzyrzeczy nakładali nowe. Zaliczało się do nich rozwożenie listów dworskich, a także transport zboża do Bugu, Puław i Warszawy. Te dodatkowe świadczenia miały być niejako ekwiwalentem poprzednich powinności. Jednak dotychczasowe obowiązki były przypisane do dziesięciowłókowej działki, otrzymywanej przez bojarów przy kolonizacji, a że wiele gospodarstw swą powierzchnią przekroczyło pierwotny areal, to właściciele dóbr obciążyli ich obowiązkami dodatkowymi, dotychczas wykonywanymi przez wsie pańszczyźniane. To stopniowe upańszczyźnianie bojarów doprowadziło do wielu procesów z dworem, z których najdłuższy, trwający do połowy XIX wieku, prowadziły Pościsz⁷, choć miały one jedne z najniższych obciążeń feudalnych. Wszystkie powinności bojarów we wsiach należących do przyszłej gminy Misie przedstawia poniższa tabela 1, która, oprócz wyżej wymienionych transportów listów i zbóż, przedstawia następujące obowiązki: pańszczyznę roczną (tzw. darmoche) do sianokosów i żniw, osep z owsa i czynsz. Jakkolwiek osep oddawały tylko Misie i Jelnica, a darmoche nie odrabiała jedynie Pościsz, to płacenie czynszu należało do obowiązku wszystkich pięciu wsi. Jedne z najcięższych powinności dźwigały Strzakły, których ludność odrabiała 600 dni pańszczyzny rocznej do kosy i 333 do żniw. Świadczenia drogowe wynosiły po 580 mil do Warszawy, Bugu i innych. Społeczność Strzakł płaciła też najwyższy czynsz z pól, wynoszący 1 845 zł.

Ostatecznie uwolnienie z powinności feudalnych zarówno bojarów, jak i zwykłych chłopów pańszczyźnianych nastąpiło po wejściu w życie aktu uwłaszczeniowego z 1864 roku. Także na mocy tego aktu powstały samorządy wiejskie. Została wtedy utworzona gmina Misie, która weszła w skład powiatu radzyńskiego. Gmina liczyła 2 340 mieszkańców, 4 089,9 hektarów powierzchni i składała się z wsi: Grabowiec, Jelnica, Misie, Pościsz, Pożary, Przychody, Rzeczyca, Strzakły, a urząd gminy znajdował się w Jelnicy⁸. Ten ostatni fakt wynikał zapewne z położenia tej miejscowości przy trasie Międzyrzec – Łuków i z bliskości samego Międzyrzecza Podlaskiego.

⁶ A. Pleszczyński, *Bojarzy międzyrzeczy, Międzyrzec Podlaski 1892-2003*, s. 7.

⁷ S. Jarmuł, *Dobra międzyrzeczkie w okresie reform czynszowych*, „Rocznik Międzyrzeczki”, t. VII, 1975, s. 73-75; por. też: A. Pleszczyński, *Bojarzy międzyrzeczy...*, s. 9-15.

⁸ B. Chlebowski, *Misie*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. Sulmirskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. VI, Warszawa 1880-1914, s. 501.

Tabela 1. Powinności bojarów w roku gospodarczym 1845/46 w wybranych wsiach.

L.p.	Wieś	Pańszczyzna roczna w dniach		Powinności drogowe (w milach)			Osep owsa (w litrach)	Czynsz z pól (w zł)
		do kosy	do żniwa	do Warszawy	do Bugu	inne		
1.	Przychody	-	233	-	-	-	-	161
2.	Misie	396	295	512,1	512,1	512,1	5 008	609
3.	Jelnica	286	156	272,1	272,1	272,1	10 680	269
4.	Strzakły	600	333	580,0	580,0	580,0	-	1 845
5.	Pościsz	-	-	264,6	-	-	-	614
R A Z E M		1 282	1 017	1 628,8	1 364,2	1 364,2	15 688	3 498

Źródło: S. Jarmuł, *Próby podniesienia rentowności dóbr międzyrzeckich przez Aleksandrę Potocką w latach 1844-1860*, „Rocznik Międzyrzecki”, t. XXV, 1993, s. 52-53.

Pod koniec XIX w. stosunki ludnościowe i powierzchniowe w gminie przedstawiały się następująco:

Tabela 2. Ogólne dane o gminie Misie na przełomie XIX i XX w.

L.p.	Miejscowość	Powierzchnia (w hektarach)	Liczba domów	Ludność (w tym katolicy)	Katolicy umiejący	
					czytać	pisać
1.	Grabowiec	1 064, 9	36	276 (274)	110	10
2.	Jelnica	507, 2	44	333 (327)	117	37
3.	Misie	846, 5	69	485 (485)	200	36
4.	Pościsz	441, 7	52	387 (377)	145	15
5.	Przychody	574, 4	47	302 (299)	104	25
6.	Rzeczyca	106, 4	65	438 (435)	120	50
7.	Strzakły	646, 1	59	397 (301)	125	20
OGÓLEM		4 187, 2	372	2 618 (2 498)	921	193

Źródło: A. Pleszczyński, *Opis historyczno-statystyczny parafii międzyrzeckiej*, Międzyrzec Podlaski 2000, s. 106-109, Zestawienie własne.

Gmina liczyła 4 187,2 ha, 372 domy i 2 618 mieszkańców, z czego 2 498 było wyznania katolickiego, 921 umiało czytać, a 193 pisać. Średnio na jeden dom przypadało siedem osób. Największą miejscowością był Grabowiec, zajmujący ponad 1/4 obszaru gminy, po nim Misie, Strzakły, Przychody, Jelnica, Pościsz i najmniejsza Rzeczyca. Pod względem ludnościowym największymi wsiami były Misie, których ludność stanowiła 18,5% ogółu mieszkańców gminy i Rzeczyca (16,7%), potem Strzakły, Jelnica i Przychody, zaś najmniejszy – Grabowiec.

Jeśli by rozpatrywać powyższe dane pod kątem umiejętności czytania i pisanie mieszkańców poszczególnych wsi, to najwyższe miejsce zajmują Misie z 200 osobami umiejącymi czytać, co stanowi 41,2% ogółu mieszkańców miejscowości,

dalej Grabowiec – 110 (39,9%), Pościsz – 145 osób (37,5%), Jelnica – 117 (35,2%), Przychody – 104 (34,4%), Strzakły – 125 (31,5%), Rzeczyca – 120 (27,4%). Jednakże gorzej było z ilością osób potrafiących pisać i z ich odsetkiem wśród czytających, gdzie prym wiodła ostatnia z wymienionych miejscowości z wynikiem 41,7%, a na końcu tego rankingu pozostawał Grabowiec z 9,1%.

Analizując stosunki religijne, łatwo można stwierdzić, że niemal wszyscy byli wyznania katolickiego, zaś co do przynależności religijnej reszty ludności niestety nic nie wiadomo. Jednak jej liczebność jest dość marginalna i średnio nie przekraczała maksimum 10 osób w skali miejscowości. Wyjątek w tym względzie stanowią Strzakły z 96 mieszkańcami, znajdującymi się poza wyznaniem katolickim, co stanowi 24,2% ludności wsi i 80% wszystkich niekatolików w gminie. Odstępstwo od tej reguły stanowi społeczność Miś, będąca w 100% katolicka.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości skład gminy Misie nieco się zmienił, a jej stosunki ludnościowe i wyznaniowe przedstawiały się zgodnie z danymi w tabeli 3. Zgodnie z informacjami ze „Skorowidza miejscowości” w pierwszej połowie lat 20. ubiegłego stulecia w skład gminy Misie wchodziło już 9 wsi, gdyż do poprzednich siedmiu dodano jeszcze dwie: Sawki i Tuliłów. Niestety w ankiecie spisowej nie uwzględniono powierzchni miejscowości, co zawęża możliwość szerszego rozpatrzenia i porównania danych tabel 2 i 3.

Z uwagi na powiększenie się gminy o dwie wsie można zaobserwować wzrost liczby ludności o 20% w porównaniu z przełomem XIX i XX wieku. Jednak suma mieszkańców wsi z dawnego składu wynosiła 2 607, czyli o 9 osób mniej niż w poprzednim okresie. Największy ubytek ludności wystąpił w Rzeczycy i wyniósł 113 osób, co stanowiło ponad 1/4 (26%) stanu sprzed I wojny światowej. Kolejne miejsce w bilansie strat ludnościowych zajmują Pościsz, gdzie liczba mieszkańców zmniejszyła się o 56 osób (15%), następnie Strzakły o 47 (12%) i Przychody o 10 (3%). W pozostałych wsiach widoczny jest wzrost demograficzny; w Grabowcu o 45 (16%), Misiach o 50 (10%), a w Jelnicy o 8 osób (2%). Główną przyczyną tego spadku liczby ludności były straty wojenne, tudzież przymusowe wysiedlenia dokonywane w 1905 r. przez ewakuującą się na wschód rosyjską armię i administrację.

Tabela 3. Dane statystyczne o gminie Misie na rok 1921.

L.p.	Miejscowość		Budynki		Ludność			Narodowość			Wyznanie	
	nazwa	charakter	mieszkalne	inne zamieszkałe	ogółem	kobiety	mężczyźni	polska	rusińska	inna	rzymsko-katolickie	prawosławne
1	Grabowiec	folwark	2	-	64	28	36	64	-	-	64	-
2	Grabowiec	leśny	1	-	8	2	6	8	-	-	8	-
3	Grabowiec	wieś	39	-	249	121	128	249	-	-	249	-
4	Jelnica	wieś	52	6	341	172	169	335	-	6	334	7

5	Misie	wieś	87	-	535	244	291	534	-	1	534	1
6	Pościsz	leśny	71	-	443	220	223	428	2	13	428	15
7	Pościsz	wieś										
8	Przychody	kolonia	46	2	292	138	154	291	-	1	290	2
9	Rzeczyca	wieś	57	-	325	155	170	325	-	-	321	4
10	Sawki	wieś	25	1	131	62	69	127	-	4	127	4
11	Strzakły	wieś	67	-	350	160	190	349	1	-	349	1
12	Tuliłów	folwark	1	-	54	24	30	54	-	-	54	-
13	Tuliłów	leśny	1	-	4	3	1	4	-	-	4	-
14	Tuliłów	wieś	32	34	348	170	178	345	3	-	345	3
O G Ó Ł E M			481	43	3144	1499	1645	3113	6	25 ⁹	3107	37

Źródło: *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. IV, Województwo lubelskie, Warszawa 1924, s. 89.*

Podobnie rzecz się ma z budynkami mieszkalnymi. Choć tu obserwujemy stały wzrost ich liczby we wszystkich miejscowościach. We wspomnianym zbiorze siedmiu wsi o 13%, a licząc z „innymi zamieszkałymi” otrzymamy wynik 25%. Lecz gdy porównamy to z całością nowej (większej) gminy, to widać, iż ilość budynków mieszkalnych powiększyła się o ponad 29%, a z „innymi zamieszkałymi” o 41%. Zaś średnia ilość mieszkańców przypadająca na jeden budynek wynosiła 6 osób.

Zgodnie z danymi tabelarycznymi najludniejszą miejscowością nadal pozostawały Misie, liczące 535 mieszkańców, co stanowiło 17% ogółu gminnej społeczności, następnie Pościsz – 443 (14%), Tuliłów – 406 (13%), Strzakły – 350 (11%), Jelnica – 341 (11%), Rzeczyca – 325 (10%), Grabowiec – 321 (10%), Przychody – 292 (9%) i najmniejsze Sawki – 131 osób (4%). Cała populacja gminy liczyła 3 144 mieszkańców, z czego 48% stanowiły kobiety, a 52% mężczyźni. Podobnie do ogółu mieszkańców gminy Misie sytuacja liczebnej przewagi mężczyzn nad kobietami występuje we wszystkich składających się na nią miejscowościach. Pod względem narodowościowym 99% tutejszej społeczności stanowili Polacy. Wśród lokalnych mniejszości narodowych wymienia się sześciu Rusinów, z czego jeden w Strzakłach, dwóch w Pościszach i trzech w Tuliłowie, oraz Białorusinów (19) i Rosjan (6). Struktura religijna prawie w całości pokrywała się z narodową. 99% ludności było wyznania rzymsko-katolickiego, pozostała zaś prawosławnego, w tym prawie połowa z nich, bo aż 15 osób, zamieszkiwała w Pościszach, a reszta w pozostałych wsiach, prócz Grabowca.

⁹ Białorusinów – 19, Rosjan – 6; za: *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, t. IV, Województwo Lubelskie, Warszawa 1924, s. 89.*

Poważnym obciążeniem i utrudnieniem w funkcjonowaniu gminy Misie było wydzielenie z jej składu Tuliłowa i Rzeczycy, które przyłączono do międzyrzeckiej jednostki administracyjnej w 1931 roku. Od tamtego czasu gmina spadła do rangi najmniejszych i „samo niewystarczalnych” w powiecie. Fakt ów był powodem wielu późniejszych wniosków o zmiany i rewizje tych postanowień¹⁰.

Dalszy rozwój gminy Misie, powstałej w całości z fragmentu klucza dóbr międzyrzeckich, przerwała II wojna światowa. Jakkolwiek, co do losów poszczególnych wsi i całej gminy z okresu feudalnego oraz początku XX w. mamy do dyspozycji skromne i fragmentaryczne informacje, to już dla lat wojennych informacji takowych prawie nie ma; szczególnie gdy chodzi o okres do 1944 roku. To ubóstwo źródeł znacznie ogranicza możliwość poznania specyfiki działalności gminy Misie. Dopiero ostatnie dwa lata II wojny światowej i okres po niej są dość wyraźnie nasświetlone w dokumentach.

2. Skutki II wojny światowej

Druga wojna światowa, a szczególnie przesuwające się fronty, przemarsze wojsk i ogólna polityka okupantów, przyczyniły się do znacznych zniszczeń i strat, a także ogólnego wyniszczenia gminy. Wkraczająca Armia Czerwona przyniosła ze sobą kolejne zniszczenia i rekwizycje. Stacjonujące w 1944 r. wojska radzieckie zdążyły zniszczyć – tylko w samych Pościszach¹¹ – 70% lasu, a poza tym przyniosły ze sobą świńską zarazę, która jeszcze bardziej pogłębiała powojenną zapaść¹². Wyniszczenie II wojną światową i jego skutki można także zaobserwować na podstawie lokalnej demografii, której regres, w przeciwieństwie do okresu po I wojnie światowej, był o wiele głębszy i długofalowy. Według spisu ludności dokonanego w latach 30. społeczność gminna liczyła 3 582 osoby¹³, zaś do spisu w roku 1946 w dokumentach podawana jest liczba mieszkańców „według ostatniego spisu ludności” wynosząca 3 318 osób¹⁴. Spadek populacji lokalnej społeczności uwidacznia także, wspominany już, spis z 1946 r., według którego gmina Misie liczyła 3 005 mieszkańców¹⁵. Od tego czasu lokalna wspólnota przewyciężyła populacyjny regres i już na początku lat 50. liczba mieszkańców wynosiła 3 128 osób¹⁶. Tak więc w najcięższym okresie powojennego kryzysu demograficznego ubytek w porównaniu do okresu tuż przed wojną wynosił 477 osób, co stanowiło 13% stanu poprzedniego; z czego

¹⁰ APLOR, Starostwo Powiatowe w Radzynie Podlaskim (dalej: SPR), sygn. 21, s. 3, Wyciąg z Dziennika Ustaw RP nr. 53 z 1931 r. Wykaz jednostek terytorialnych miast wydzielonych, miast nie wydzielonych i gmin wiejskich oraz gromad.

¹¹ Na temat innych miejscowości w materiałach archiwalnych w zespole Aktach gminy Misie nie ma tego typu informacji.

¹² Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim (dalej: APLOR), Akta gminy Misie (dalej: AgM), sygn. 12, k. 5, Księga uchwał Rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

¹³ Tamże, sygn. 5, *passim*, Skorowidz do rejestru mieszkańców gminy Misie (1933).

¹⁴ Tamże, sygn. 20, s. 2, Budżet gminy na rok 1945/46.

¹⁵ Tamże, sygn. 23, s. 2, Budżet na okres 1946 r.

¹⁶ Tamże, sygn. 36, s. 3, Budżet na rok 1950.

264 ubyło do końca wojny, a 213 w pierwszych latach po niej. Do końca istnienia gminy liczba ludności znów nieco zmalała, licząc 3 059¹⁷.

Jednak ciężary tej wojny nie ograniczały się tylko do ogromnych zniszczeń miasta, czy zwiększenia śmiertelności mieszkańców. Szczególnie uciążliwą kwestię stanowiły kontyngenty płodów rolnych i „mięsa żywej wagi” ściągane z miejscowych gospodarstw przez dane władze okupacyjne. Poniższe tabele ukazują informacje związane z końcowym okresem II wojny światowej i latami późniejszymi, ze szczególnym uwzględnieniem świadczeń na rzecz Armii Czerwonej i nowych władz.

Tabela 4. Podział kontyngentu zbożowego z 1944 r. (w tonach).

L.p.	Miejscowość	Żyto	Owies	Jęczmień	% ogółu
1.	Grabowiec	18,0	2,9	0,35	7,8
2.	Jelnica	31,0	5,6	0,55	13,6
3.	Misie	47,7	8,1	0,8	20,7
4.	Przychody	36,1	6,7	0,6	15,9
5.	Pościsz	37,2	6,0	0,6	16,0
6.	Strzakły	36,8	6,7	0,7	16,1
7.	Sawki	18,2	2,9	0,35	7,8
8.	Kolonia Wolańska	5,0	1,1	-	2,2
R A Z E M		230,0	40,0	4	100

Źródło: APLOR, AgM, sygn. 12, k. 2, Księga uchwał Rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

Z powyższych danych tabelarycznych można zauważyć, iż wysokość świadczeń była proporcjonalna do wielkości miejscowości. I tak, największe obciążenia ponosiły Misie, które pokrywały ponad 1/5 świadczeń. Następne były Strzakły, Pościsz i Przychody, nieco odstawała od nich Jelnica, a jedną z najniższych ilości płodów rolnych oddawał Grabowiec i Sawki, zaś najmniejsze, z ponad dwuprocentowym wymiarem ogółu kontyngentu, Kolonia Wolańska. Zakładając, iż wysokość kontyngentu poszczególnych zbóż była proporcjonalna do wielkości ich upraw, można wyliczyć, że 83,9% upraw obejmowało żyto, 14,6% owies, a 1,5% jęczmień.

Tabela 5. Rozkład kontyngentów mięsa, siana i kartofli na rok 1944/45 (w tonach).

L.p.	Miejscowość	Mięso	Siano	Kartofle	% ogółu
1.	Grabowiec	5,25	3,9	29	8,3
2.	Jelnica	9	6,5	47,6	13,7
3.	Misie	13	10	71	20,3
4.	Przychody	10	7,5	53	15,3
5.	Pościsz	10	7,8	57,1	16,2

¹⁷ APLOR, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Radzynie (dalej: PPRNR), sygn. 274, s. 4, Podział administracyjny. Ilość mieszkańców i gromad w Powiecie Radzyńskim (1954).

6.	Strzakły	10	7,7	54,4	15,6
7.	Sawki	4,55	3,6	28,2	7,9
8.	Kolonia Wolańska	2	1	8,8	2,6
R A Z E M		64	48	350	100

Źródło: APLOR, AgM, sygn. 12, k. 3, Księga uchwał rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

W przypadku kontyngentu mięsa, siana i kartofli sytuacja przedstawia się podobnie, jak w poprzedniej tabeli. Występują tylko kilkuprocentowe różnice. Jednak sam fakt stopniowej modyfikacji asortymentu obowiązkowych świadczeń prowadził do procesu uszczegóławiania i coraz skrupulatniejszego wyzyskiwania od rolników poszczególnych produktów, co w praktyce bynajmniej nie szło w parze ze zmniejszaniem wymiaru kontyngentów. Przykładem kontynuacji takiego postępowania jest następująca tabela.

Tabela 6. Rozdział dodatkowych kontyngentów (w tonach).

L.p.	Miejsowość	Kartofle	Rzepak	Len	Gryka	Proso	Łubin	Inne strączkowe	Słoma
1.	Grabowiec	5,8	-	0,468	0,32	0,11	-	-	5
2.	Grabowiec-majątek	70	5	-	1	-	2	0,5	30
3.	Jelnica	9,5	-	0,806	0,54	0,2	-	-	8,7
4.	Misie	14,2	-	1,27	0,845	0,325	-	-	13,4
5.	Przychody	10,7	-	0,948	0,62	0,24	-	-	10,8
6.	Pościsz	11,5	-	0,974	0,645	0,24	-	-	10,4
7.	Strzakły	10,9	-	0,964	0,64	0,235	-	-	10,3
8.	Sawki	5,6	-	0,47	0,31	0,115	-	-	5,9
9.	Kolonia Wolańska	1,8	-	0,17	0,08	0,35	-	-	1,4
R A Z E M		140	5	6	5	1,5	2	0,5	94,4

Źródło: APLOR, AgM, sygn. 12, k. 12, Księga uchwał rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

Jak wynika z powyższych danych wymiar ziemniaków znacznie zmniejszono, lecz w zamian dodano len, grykę, proso i słomę. W tabeli rozdziału dodatkowego kontyngentu uwzględniono także grabowiecki majątek i to on dźwigał największe ciężary świadczeń. Jakkolwiek był on zwolniony z dostawy lnu i prosa, to dodatkowo nałożono na niego obowiązek dostawy rzepaku, łubinu i „innych strączkowych”. Toteż majątek w Grabowcu obciążony był połową ogólnego kontyngentu kartofli, całością rzepaku, łubinu i innych strączkowych, oraz 1/5 gryki i 31,8% słomy. Poza tym reszta wymiaru dodatkowych świadczeń była zgodna z poprzednimi proporcjami.

Kontyngenty były na tyle wysokie, że Gminna Rada Narodowa na swym posiedzeniu z dnia 15 września 1944 r. z uwagi na zbyt wysoki kontyngent mięsa, którego wykonanie w 100% pozbawiłoby niektóre gospodarstwa w ogóle inwentarza, upoważniła Zarząd Gminy, aby wystąpił do władz powiatowych z prośbą zmniejszenia świadczenia¹⁸. 20 listopada 1944 r. Rada zobligowała Zarząd do wystąpienia do Powiatowej Rady Narodowej w Radzynie Podlaskim z prośbą o zmniejszenie kontyngentów kartofli i lnu, argumentując ją tym, że są one ciężkie do wykonania, m.in. dlatego iż ten ostatni jest uprawiany w bardzo małych ilościach. Ponadto Zarząd miał prosić o całkowite zniesienie kontyngentu rzepaku, ponieważ nie jest on w ogóle uprawiany w gminie Misie¹⁹.

Po zakończeniu wojny rekwizycyjna praktyka pauperyzująca wiejską społeczność nie skończyła się, zmieniła tylko nazwę na tzw. świadczenia rzeczowe. Wysokość świadczeń miała być dzielona pomiędzy poszczególnych gospodarzy, przez specjalną komisję, którą wybierała społeczność danej wsi²⁰. Wielkość i rozkład świadczeń rzeczowych przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Kontyngenty obowiązkowych dostaw na rok 1945/46, wraz z zaległościami (w tonach).

L.p.	Miejscowość	Należność na r. 1944/45	Zaległość za r. 1944/45	Mięso żywej wagi na r. 1944/46
1.	Grabowiec	19,736	0,4	3,575
2.	Grabowiec-majątek	14,1	6,25	4,498
3.	Jelnica	29,79	0,575	5,373
4.	Misie	40,806	0,675	8,289
5.	Przychody	29,539	2,825	6,019
6.	Pościsz	38,192	1,775	6,396
7.	Strzakły	36,639	2,75	7,215
8.	Sawki	10,94	0,475	1,905
9.	Kolonia Wolańska	37	-	1,076
R A Z E M		256,742	15,725	44,444

Źródło: APLORm AgM, sygn. 12, k. 24, Księga uchwał rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

Głównym problemem tabeli 8 jest fakt, iż nie zawiera ona informacji dotyczących rodzaju produktu jaki obejmuje kolumna z należnościami i zaległościami, co znacznie komplikuje możliwość głębszej analizy.

Powyższa tabela podobnie jak poprzednia uwzględnia Grabowiec jako dwa podmioty: wieś i majątek. Ten drugi posiada największe zaległości, wynoszące 39,7% ogółu gminy, zaś sama miejscowość tylko 2,5%. Poza tym dotychczasowa proporcjonalność należności do wielkości wsi została w pewnym stopniu zachwiana. Szczególnie jaskrawa jest wysokość wymiaru świadczeń Koloni Wolańskiej,

¹⁸ Tamże, k. 3.

¹⁹ Tamże, k. 12.

²⁰ Tamże, k. 1, 24 i in.

wynosząca 14,4% ogółu należności wspólnoty, co sytuuje ją na trzecim miejscu po Misiach i Pościszach. Ponadto miejscowość ta nie ma żadnych zaległości za rok 1944/45.

Zasadniczym wnioskiem wynikającym z informacji w tabeli jest fakt stopniowego zalegania wsi z wypełnieniem, nałożonych na nie obowiązkowych dostaw. Proces ten z czasem się pogłębiał i ciążył nad całością gospodarki, finansami i ogólnym rozwojem gminy. Toteż jej władze systematycznie starały się zwracać uwagę jednostek zwierzchnich na niemożność wykonania, nakładanych na lokalną wspólnotę ciężarów. Dlatego na tym samym posiedzeniu, na którym Rada Gminy uchwaliła rozkład świadczeń rzeczowych (tj. 6 października 1945 r.) na rok 1945/46, został powzięty wniosek o złożenie prośby do PRN w Radzynie o umorzenie ubiegłorocznych zaległości²¹.

Ze względu na prośby mieszkańców, skarżących się na ciężką sytuację bytową, wywołaną ogólnymi stratami wojennymi, a także na za wysoką ilość świadczeń rzeczowych, GRN została zmuszona do podjęcia odpowiednich uchwał. Na posiedzeniu dnia 10 grudnia 1945 r. Rada zwróciła się z prośbą do Starostwa Powiatowego w Radzynie Podlaskim o zmiany w wymiarze świadczeń rzeczowych na rok 1945/46, w postaci zmniejszenia wymiaru mięsa żywej wagi oraz warzyw. Powody podjęcia takich decyzji uzasadniano następująco: „Ponieważ na terenie gminy Misie są grunta nienadające się pod uprawę pszenicy i mało kto [ją] sieje, Gminna Rada Narodowa jednogłośnie postanowiła zwrócić się do Starostwa Powiatowego Referatu Świadczeń Rzeczowych w Radzynie o umorzenie wymiaru pszenicy względnie zamianę na żyto, bo nawet za czasów okupacji władze niemieckie zabroniły²² uprawy pszenicy, która w ogóle nie nadaje się na grunta gminy Misie”²³. Lecz ta argumentacja widocznie nie znalazła zrozumienia wśród władz zwierzchnich, gdyż 8 marca 1946 roku Rada, zważywszy na niewykonanie świadczeń z roku 1945/46 w 100% zobligowała swoich członków do upomnienia gospodarzy zalegających, aby jak najszybciej uregulowali swe powinności, „bo od 15/3 – 46 objeżdża ekspedycja karna (wojsko)”²⁴.

Z powodu wszelkich obciążeń i wynikających z nich zaległości GRN została zmuszona do zaciągnięcia już pod koniec 1944 roku w Komunalnej Kasie Oszczędności pożyczki w wysokości 15 tys. zł, na sprawy bieżące²⁵, ponieważ wpływy z podatków gminnych były zbyt niskie, aby mogły pokryć wydatki budżetowe. Wszelkie świadczenia na rzecz gminy i państwa tak bardzo zubożyły miejscową ludność, że w latach 1948-1950 niektórzy mieszkańcy, nie będąc w stanie zapłacić podatku gruntowego w gotówce, płacili go w płodach rolnych. Wysokość wpływów z podatku gruntowego przedstawia tabela 8.

---

²¹ Tamże, k. 25.

²² Słowo „zabronili” (z podkreśleniem) było w oryginale dokumentu.

²³ Tamże, k. 33.

²⁴ Tamże, k. 40.

²⁵ Tamże, k. 12.

Tabela 8. Wpływy z podatku gruntowego i budżet gminy Misie w wybranych latach (w złotych).

Rok	Wpływy z podatku gruntowego	
	w gotówce ²⁶	w płodach (w kg)
1945	153 593	-
1946	403 822	-
1947	2 358 710	-
1948	2 567 532	31 829
1949	2 783 224	5 924
1950	7 587 458	35 807
1951	12 651 862	-

Źródło: APLOR, AgM, sygn. 56, bp., Księga biercza podatku gruntowego na rok 1945/46; tamże, sygn. 57, bp., Księga biercza podatku gruntowego na rok 1947; tamże, sygn. 58, s. 82, Księga biercza podatku gruntowego na rok 1948; tamże, sygn. 59, s. 108, Księga biercza podatku gruntowego na rok 1949; tamże, sygn. 60, s. 90, Księga biercza podatku gruntowego na rok 1950; tamże, sygn. 61, bp., Księga biercza podatku gruntowego na rok 1951. Zestawienie własne.

Największa niewypłacalność finansowa miejscowych podatników pokrywała się ze znacznym wzrostem dochodów gminy, gdyż zawyżone świadczenia pieniężne na rzecz lokalnych władz przekraczały dochody niektórych mieszkańców. Tak np. rok 1950 w porównaniu z poprzednim przyniósł prawie trzykrotny wzrost dochodowości, co jednak poskutkowało niewypłacalnością, którą ilustruje najwyższa wpłata w płodach rolnych.

Deficyty budżetowe Zarząd Gminy starał się niwelować dodatkowymi podatkami, jednak i te środki były niewystarczające, więc głównymi funduszami uzupełniającymi stały się subwencje władz zwierzchnich, bądź – w wyjątkowych sytuacjach – zaciągane pożyczki. Lecz takie postępowanie w działalności finansowej coraz bardziej uzależniało gminę od władz wyższego szczebla. Zaś w połączeniu z nieustannymi obciążeniami, wynikającymi m.in. z tzw. świadczeń rzeczowych, uprzedmiotawiało wiejską gminę wewnątrz maszyny niemalże wojennej gospodarki.

3. Ostatnie lata działalności

W omawianym tu okresie czasu gmina Misie liczyła 8 wsi: Grabowiec, Jelnicę, Misie, Pościsz, Przychody, Sawki, Strzakły, Kolonię Wolańską. Kolejni wójtowie: Jan Kawęcki (1944-1945 r.), Józef Muszyński (1945-1949 r.), Franciszka Kawęcka (1949-1954 r.) wskazywali, iż głównym powodem deficytowości gminy jest jej niewielki obszar (najmniejsza gmina w powiecie)²⁷. Oscylował on w granicach około

²⁶ W całym rozdziale stosuję kurs starej waluty (sprzed reformy w 1950 r.) w celu łatwiejszego porównania odpowiednich sum.

²⁷ APLOR, AgM, passim.

5 tysięcy hektarów, z tendencją wzrostową (w 1946 r. – około 4,6 tys. ha²⁸, w 1949 r. – ok. 4,9 tys. ha²⁹, w 1950 r. – ok. 5,3 ha³⁰). Lecz niewielkie powiększanie się powierzchni tej jednostki było nadal za małe, aby mogła ona być samowystarczalna. Toteż jej zarząd kilka razy zwracał się do władz zwierzchnich z prośbą o przyłączenie dodatkowych miejscowości do gminy Misie. Już na posiedzeniu w dniu 2 września 1945 r. GRN powzięła uchwałę, w której prosiła Wydział Powiatowy w Radzynie o przyłączenie wsi Rzeczyca i Tuliłów³¹. Jednak kiedy ta prośba została odrzucona, władze gminy wystosowały podobne pismo dnia 12 sierpnia 1947 r., prosząc w niej o przyłączenie wsi Dębowierzchy, Krzymoszyce i Leszczanka³². Lecz i ten wniosek nie został poparty odpowiednią decyzją z góry. Jeszcze pod koniec 1947 r. Zarząd wnioskował o przyłączenie do niej wyżej wymienionych wsi³³. Prócz argumentacji o ratowaniu finansów i gospodarki administrowanej jednostki, władze gminy motywowały ten wniosek dwojako – zależnie od miejscowości, których się on dotyczył. I tak, względem Rzeczycy i Tuliłowa powoływano się także na historyczną przynależność tych gromad, „które to od dawna należały do gminy Misie”³⁴. Z kolei odnośnie pozostałych trzech, argumentację wzmacniano ogólnym stwierdzeniem, że „pod każdym względem przyległe są do gminy Misie”³⁵.

Z czasem rolę strony zabiegającej o przyłączenie danej wsi do gminy zajmowały miejscowości same zainteresowane w takiej decyzji. Tak np. 3 maja 1949 roku Rada drugi raz rozpatrywała podanie skierowane przez Tuliłów, Krzymoszyce i Rzeczycę, w którym lokalne społeczności zwracały się z prośbą o przyłączenie ich miejscowości do gminy Misie. Tylko władze gminy Rzeczycy odmówiły przyjęcia, uzasadniając to gospodarczym ciężeniem tej wsi ku Międzyrzecowi Podlaskiemu³⁶. Jednak niezależnie z której strony płynęły wnioski, zawsze to były działania oddolne, a te nie były zbyt chętnie zatwierdzane przez władze powiatowe, czy wojewódzkie.

Tabela 9. Dane ogólne o gminie Misie na rok 1954 r.

L.p.	Miejscowość	Ilość		Powierzchnia (w ha)
		domów	mieszkańców	
1.	Grabowiec	85	392	878,41
2.	Jelnica	88	434	635,92
3.	Misie	123	608	957,42
4.	Pościszce	96	436	968,49

²⁸ Tamże, sygn. 20, s. 2, Budżet gminy na rok 1945/46.

²⁹ Tamże, sygn. 31, s. 2, Budżet na okres 1949 rok.

³⁰ Tamże, sygn. 36, s. 3, Budżet na rok 1950.

³¹ Tamże, sygn. 12, k. 23, Księga uchwał Rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

³² Tamże, k. 60.

³³ APLOR, SPR, sygn. 22, s. 35, Opis gminy. Wykaz jednostek terytorialnych...

³⁴ Tamże, s. 38 i 39, Wyciąg z protokołu Nr. 10 posiedzenia Gminnej Rady Narodowej Gminy Misie z dnia 2.9.1945 r. w lokalu Zarządu Gminy w Jelnicy.

³⁵ Tamże, s. 36 i 37, Wyciąg z protokołu Nr. 5 posiedzenia Gminnej Rady Narodowej Gminy Misie z dnia 12.8.1947 r.

³⁶ APLOR, AgM, sygn. 12, k. 98, Księga uchwał Rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

5.	Przychody	83	452	659,06
6.	Strzakły	99	472	658,86
7.	Sawki	28	152	327
8.	Kol. Wolańska	24	113	231,91
R A Z E M		626	3059	5317,07

Źródło: APLOR, PPRNR, sygn. 274, s. 4, Podział administracyjny. Ilość mieszkańców i gromad w Powiecie Radzyńskim (1954).

Pośród wsi gminy Misie istniały spore rozbieżności, zarówno pod względem ich obszaru, jak i liczby ludności, czy domów. Najmniejsza gromada, Kolonia Wolańska, liczyła tylko 231,91 hektarów, 113 osoby i 24 domy; zaś niewiele większe Sawki – 327 ha, 152 osoby i 28 domów. Pod tym względem znacznie odstawały nie tylko od największych wsi: Misie (957,42 ha, 608 os. i 123 d.), Pościsz (968,49 ha, 436 os. i 96 d.) i Grabowiec (878,41 ha, 362 os. i 85 d.); ale także i tych średniej wielkości, jak Jelnica (434 os., 88 d. i 635,92 ha), Przychody (659,06 ha, 452 os. i 83 d.), czy Strzakły (658,86 ha, 472 os. i 99 d.).

Tabela 10. Formy własności, powierzchnie i struktura użytków w gminie Misie w wybranych latach (w ha).

Rok	Rodzaj i powierzchnia gruntów					Ogółem
	Państwowe	Prywatne	Uprawne	Lasy	Nieuzytki	
1947	139	4 445	3 455	1 129	354	4 584
1949	210	4 723	3 475	1 248	248	4 933
1950	203	4 794	3 273	1 244	236	4 997

Źródło: APLOR, AgM, sygn. 25, s. 2, Budżet na rok 1947; tamże, sygn. 31, s. 2, Budżet na okres 1949 rok; tamże, sygn. 36, s. 3, Budżet na rok 1950. Zestawienie własne.

Tabela 10 przedstawia strukturę powierzchni w gminie Misie. Na podstawie tych danych można stwierdzić, iż początkowy wzrost gruntów uprawnych, mający miejsce pod koniec lat 40., napotkał na pewien regres w 1950 r. Uwidacznia to spadek nie tylko powierzchni gruntów uprawnych (prywatnych i państwowych), ale i wzrost obszaru nieużytków, stanowiących w tymże roku 4,7% ogólnej powierzchni.

Tabela 11. Struktura gospodarstw w gminie Misie w wybranych latach (w ha).

Rok	Gospodarstwa o powierzchni			Ogółem
	poniżej 5	od 6 do 10	powyżej 10	
1946	78	302	103	483
1948	343	380	82	805
1950	311	333	117	761

Źródło: APLOR, AgM, sygn. 23, s. 2, Budżet na okres 1946 rok; tamże, sygn. 29, s. 2, Budżet na rok 1948; tamże, sygn. 36, s. 3, Budżet na rok 1950. Zestawienie własne.

W stosunkach agrarnych można zaobserwować stopniowy wzrost liczby gospodarstw, szczególnie średnio- i małorolnych. Gdy porównamy procentowy stosunek poszczególnych gospodarstw np. dla roku 1950, otrzymamy następujący wynik: 15,4% stanowią gospodarstwa powyżej 10 ha, 43,8% między 6 a 10 ha i 40,9% poniżej 5 ha. Takie rozdrobnienie gruntów z punktu widzenia gminnej gospodarki nie było zbyt korzystne.

Z uwagi na niską jakość gleby, wielu mieszkańców gminy Misie, nie mogąc utrzymać się z samego rolnictwa, zatrudniało się w wielu sektorach pozarolniczych, szczególnie w pobliskich miastach. Fakt ten wpłynął na decyzję GRN, która 12 sierpnia 1947 r. wystosowała prośbę do Głównej Dyrekcji Kolei Państwowych w Warszawie o budowę przystanku kolejowego w Misiach³⁷. Swoją decyzję Rada argumentowała, zainteresowaniem i korzystaniem z usług PKP przez mieszkańców gminy, dojeżdżających do szkół średnich i pracy do Łukowa, Międzyrzeca, czy Warszawy. Powstanie planowanego przystanku kolejowego zmniejszyłoby dojeżdżającym odległość od stacji z 11 km w Międzyrzecu Podlaskim do 4 km w Misiach. Kolejnym argumentem był fakt istnienia na miejscu bocznicy kolejowej. Uzasadnienie okazało się wystarczające, gdyż GDKP przyznała zgodę na budowę przystanku, oddanego do użytku w 1949 roku³⁸. Na jego wykończenie wykorzystano 30 tysięcy zł³⁹. Przystanek kolejowy przyczynił się do ogólnego rozwoju gminy oraz samej miejscowości.

Oprócz niego, na rozwój gospodarczy gminy wpłynęła obecność na jej terenie młyna motorowego (z czasów okupacji niemieckiej) i tartaku w Przychodach, a także cegielni w Pościszach⁴⁰.

Ponadto 21 listopada 1948 r. GRN uchwaliła – na polecenie Starostwa Powiatowego – opłatę na rzecz powszechnej elektryfikacji, w wysokości 25% wymiaru podatku gruntowego na rok 1948 od posiadaczy gruntów, zaś od posiadaczy nieruchomości – 50% wymiaru podatku od nieruchomości na rok 1948. Fundusze te przekazywane były do Powiatowego Komitetu Elektryfikacyjnego w Radzynie Podlaskim i lokowane w tamtejszym KKO⁴¹. 14 stycznia 1949 r. władze gminy wybrały jedenastoosobowy Komitet Elektryfikacyjny, mający nadzorować całość prac⁴².

Kolejnym częściowo motywowanym odgórnie krokiem w kierunku rozwoju gminy, było przystąpienie do konserwacji i budowy kanałów melioracyjnych oraz dróg. Władze gminy wdrażały plan rozwoju dróg i melioracji, obciążając mieszkańców odpowiednimi świadczeniami na ten cel. Wysokość i rozdział świadczeń przedstawiają poniższe tabele.

³⁷ Tamże, k. 61-62, Księga uchwał Rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

³⁸ Tamże, sygn. 34, s. 46, Roczne sprawozdanie rachunkowe za rok 1949.

³⁹ Tamże, s. 46.

⁴⁰ Tamże, sygn. 12, k. 61, Księga uchwał Rady Gminnej Gminy Misie 1944/49; tamże, sygn. 25, s. 2, Budżet na rok 1947.

⁴¹ Tamże, k. 85; Protokół z posiedzeń gminnej Rady Narodowej Misie (1948 r.); tamże, sygn. 13, k. 2, 24.

⁴² Tamże, k. 86, Księga uchwał Rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

Tabela 12. Świadczenie w naturze (robociznie) na meliorację w postaci dniówek (z 1 ha posiadanych gruntów) na rok 1946.

L.p.	Miejscowość	Wysokość dniówki	Cel świadczenia
1.	Grabowiec	1/2	konserwacja kanałów
2.	Jelnica	1	konserwacja i budowa kanałów
3.	Pościsze	1	konserwacja i budowa kanałów
4.	Kolonia Wolańska	1	konserwacja i budowa kanałów
5.	Strzakły	1	konserwacja i budowa kanałów
6.	Misie	2	konserwacja i budowa kanałów
7.	Przychody	2	konserwacja i budowa kanałów

Źródło: APLOR, AgM, sygn. 12, k. 39, *Księga uchwał rady Gminnej Gminy Misie 1944/49*.

Tabela 13. Świadczenia drogowe i melioracyjne na rok 1948 (w procentach podatku gruntowego).

L.p.	Miejscowość	Świadczenie drogowe	Świadczenie melioracyjne
1.	Grabowiec	40%	15%
2.	Jelnica	40%	30%
3.	Pościsze	40%	-
4.	Kolonia Wolańska	-	100%
5.	Strzakły	30%	30%
6.	Misie	-	100%
7.	Przychody	-	70%
8.	Sawki	40%	-

Źródło: APLOR, AgM, sygn. 12, k. 70, *Księga uchwał rady Gminnej Gminy Misie 1944/49*.

Świadczenia melioracyjne i drogowe były rozłożone dość równomiernie, szczególnie gdy chodzi o robociznę na konserwację i remont rowów oraz opłaty na budowę dróg. Jednakże z drugiej strony, takie wyzyskiwanie siły roboczej mieszkańców nasuwa porównanie do tzw. darmoch z epoki feudalnej.

Wszelkie odchylenia od ogólnie przyjętej normy wynikały z topografii, a zatem i potrzeb danej wsi, co jest szczególnie widoczne w świadczeniach melioracyjnych. Przykładem takowych lokalnych potrzeb jest wniosek mieszkańców Miś i Przychód o zaciągnięcie pożyczki w Państwowym Banku Rolnym w wysokości 35 tys. zł na budowę tam nawadniających łąki przy rzece Krznie Południowej. Wniosek ten GRN poparła 19 lutego 1949 roku⁴³.

Pomimo wszelkich niedogodności, gmina Misie szczególną troskę kierowała w stronę oświaty. Na posiedzeniu w dniu 26 marca 1945 r. GRN podjęła decyzję o dostarczeniu artykułów żywnościowych nauczycielom gminnym, założeniu szkoły rolniczej w Grabowcu, oraz zaopatrzeniu w dodatkowe ławki szkół w Jelnicy i Miśsiach⁴⁴. W następnym miesiącu Rada zwolniła gospodarstwo szkolne, szkoły rolniczej

⁴³ Tamże, sygn. 12, k. 94.

⁴⁴ Tamże, sygn. 12, k. 16.

w Grabowcu, od wszelkich podatków i powinności gminnych, a także zobligowała odpowiednie organa do wyremontowania budynków szkolnych⁴⁵.

W celu rozwoju oświaty i jego koordynacji, 6 października 1945 r. utworzono Komisję Oświatową⁴⁶. 18 maja 1946 r. GRN postanowiła zwrócić się z prośbą do Starostwa Powiatowego w Radzynie Podlaskim o kilka baraków z powiatowego przydziału, które pochodziły z województwa olsztyńskiego⁴⁷. W 1947 r. władze gminy zobowiązały się wspomóc finansowo budowę szkoły w Jelnicy⁴⁸. Tego samego roku rozpoczęto budowę szkoły w Strzakłach, na której ukończenie przeznaczono 30 tys. zł⁴⁹, zaś na wykończenie, postawionej pod koniec tego roku (12.10.1947 r.)⁵⁰, szkoły w Misiach – 20 tys. zł⁵¹.

Sześć szkół podstawowych w gminie mieściło się w wynajętych lokalach, co pozwalało oszczędzić wiele środków budżetowych⁵². Jednak pomimo oszczędności, zarząd przeznaczał coraz to znaczniejsze fundusze na oświatę. W ciągu pięciu lat, tj. od 1946 do 1951r. wydatki na oświatę wzrosły ponad trzynastokrotnie (z 50 420 zł w 1946 r.⁵³ do 664 000 zł w 1951)⁵⁴. Toteż inwestycje oświatowe były jednymi z najwyższych w budżecie gminy.

Obok szkół podstawowych, gmina Misie podejmowała inne instytucje społeczne. Według danych z 1950 r., na terenie gminy istniały w sezonie letnim dwie świetlice, planowano też założenie kolejnych dwóch. Oprócz tego, młodzież w 30% należała do Związku Młodzieży Polskiej oraz do Straży Pożarnej. Ponadto 240 osób należało do Koła Zarządu Samopomocy Chłopskiej, zaś Gminna Spółdzielnia liczyła 210 członków. Poza tymi organizacjami, na terenie gminy rozwijała się działalność partyjna; Polska Zjednoczona Partia Robotnicza miała 41 członków, a Zjednoczone Stronnictwo Ludowe skupiało około 20 osób⁵⁵. Świadczy to o zaangażowaniu władzy lokalnej w „budowanie socjalizmu” i jego upowszechnianie w gminie.

Władze wyższego szczebla dbały także o miejsce do prowadzenia propagandy. Tak na przykład Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie zobligowało gminy do wyznaczenia i przygotowania adekwatnych miejsc do rozwieszania plakatów, afiszy i ilustracji. Miejsc takich miało być minimum 1 do 2 na wieś i najlepiej aby to były tablice. Ich ilość miała zależeć od potrzeb lokalnej wspólnoty. Jednak wskazywano żeby, poza stałymi tablicami, w każdej miejscowości znajdowały się także prowizoryczne miejsca do plakatowania. Władze w Lublinie zakończyły to rozporządzenie poleceniem, aby wykazy uwzględniające

---

⁴⁵ Tamże, k. 19.

⁴⁶ Tamże, k. 25.

⁴⁷ Tamże, k. 43.

⁴⁸ Tamże, k. 52.

⁴⁹ Tamże, k. 65.

⁵⁰ Kronika Szkoły Podstawowej w Misiach, bp.

⁵¹ APLOR, AGM, sygn. 12, k. 65, Księga uchwał Rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

⁵² Tamże, sygn. 36, s. 3, Budżet na rok 1950.

⁵³ Tamże, sygn. 12, k. 47, Księga uchwał Rady Gminnej Gminy Misie 1944/49.

⁵⁴ Tamże, sygn. 37, bp., Budżet na rok 1951.

⁵⁵ Tamże, sygn. 36, s. 3, Budżet na rok 1950.

ilość miejsc do plakatowania (stałych, prowizorycznych i w pomieszczeniach zamkniętych) przekazać do Wydziału Organizacji PWRN⁵⁶.

Gmina Misie pomimo ciężkich warunków po II wojnie światowej i wielu trudności związanych z budową powojennej rzeczywistości, ciągle się rozwijała, szczególnie nacisk kładąc na oświatę. Wyciskanie ze wsi kontyngentów i świadczeń w robociznie, od drugiej połowy lat 40. zaczęło przypominać feudalne powinności z osepami i darmochojami włącznie. Władze gminy, kiedy mogły, starały się wykazywać inicjatywę i motywowane przez lokalną społeczność usiłowały zapewnić jej rozwój. Prowadziły one swoją działalność przez prawie 100 lat, aż do końca 1954 roku, kiedy to – w wyniku reform administracji terytorialnej – gmina Misie została zlikwidowana.

4. Z gminy Misie do gromady Jelnica

Reformy podziału administracyjnego państwa dokonujące się w połowie lat 50. zostały poprzedzone działaniami na szczeblu lokalnym. Dopiero w końcowym etapie tych prac całość ustaleń i rozwiązań została ujęta w stosownej ustawie.

W przypadku powiatu radzyńskiego sytuacja przedstawiała się następująco. Na posiedzeniu w dniu 2 marca 1954 roku Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Radzynie Podlaskim, na podstawie uchwały Rady Państwa i Rady Ministrów z dnia 24 lutego 1954 r. podjęło stosowne decyzje, w wyniku których z 14 dotychczasowych gmin miało powstać 34 gromady, a koszt ich utworzenia szacowano na 366 690 zł⁵⁷. Na tym samym posiedzeniu zostały ustalone przyszłe siedziby Gromadzkich Rad Narodowych. Tak więc ze zlikwidowanej gminy Misie miała powstać gromada złożona z Jelnicy, Miś, Pościsz, Przychód, Sawek i Strzałk z siedzibą w pierwszej z nich⁵⁸. Planowana powierzchnia gromady wynosiła 4 206,68 ha (w tym 2 827,77 ha użytków ornych), zaś liczba ludności – 2 565 osób, w większości zatrudnionych w rolnictwie (2 506). Ponadto w owych sześciu miejscowościach mających wejść w skład gromady znajdowało się 555 gospodarstw o łącznym obszarze 3 895,96 ha. Przy takim rozwiązaniu odległość siedziby GRN od siedziby PRN liczyłaby 33 km, zaś od najdalszych zamieszkałych w gromadzie osiedli – 6 km⁵⁹. Poza tym w nowopowstałej jednostce istniał, bądź planowano utworzyć punkt skupu, 6 zlewni mleka, 6 sklepów spożywczych, 2 punkty rzemieślnicze, jednostkę straży pożarnej, agencję pocztową, bibliotekę lub punkt biblioteczny, 5 szkół podstawowych i posterunek Milicji Obywatelskiej⁶⁰.

Wprowadzenie powyższych planów i założeń spotkało wiele zmian i komplikacji. Kolejne dokumenty przedstawiają różny skład gromady. Na przykład inny wykaz⁶¹

---

⁵⁶ APLOR, PPRNR, sygn. 18, k. 3-4, Organizacja organów gromadzkich oraz regulaminy i wytyczne w tym zakresie

⁵⁷ Tamże, sygn. 264, k. 4-5, Referat na Sesję Powiatowej Rady Narodowej w sprawie prac przygotowawczych podziału terytorialnego powiatu na Gromadzkie Rady Narodowe. Podział administracyjny powiatu – tworzenie nowych gromadzkich rad narodowych, 1954.

⁵⁸ Tamże, k. 8.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże, k. 3.

⁶¹ Tamże.

podaje, iż w skład nowopowstałej gromady planowano włączyć Jelnicę, Misie, Pościszę, Sawki, Strzakły i Kolonię Wolańską. Powierzchnia gromady w takim kształcie wyniosłaby 3 779,6 ha, a ludność 2 217 osób. Przychody zaś trafić miały raz do Brzozowicy Małej⁶² a innym razem do Dużej⁶³. Jednak pomimo tych nieścisłości związanych z Przychodami powyższy skład planowanej gromady w Jelnicy występuje niezmiennie w wielu dokumentach dotyczących zamiarów jej powołania.

Siedziba planowanej Gromadzkiej Rady Narodowej miała znajdować się w Jelnicy w „czteroiżbowym budynku państwowym”⁶⁴. Nowa gromada nadzorowała:

- jeden punkt skupu produktów rolnych i hodowlanych zlokalizowany w Jelnicy;
- zlewnie mleka w Jelnicy, zaś pozostałe w Misiach, Pościszach i Strzakłach;
- kuźnie w Jelnicy i Pościszach;
- trzy punkty telefoniczne, agencję pocztową i punkt biblioteczny w Jelnicy;
- szkoły: czteroklasowe w Jelnicy i Pościszach, siedmioklasowe w Misiach i Strzakłach;
- 608 indywidualnych gospodarstw rolnych⁶⁵.

Poza wyżej wymienionymi instytucjami i placówkami w gromadzie znajdowało się wiele innych tego typu organizacji, instytucji i obiektów, wyszczególnionych w poniższych tabelach.

Tabela 14. Ilościowe rozmieszczenie instytucji i obiektów w poszczególnych wsiach planowanej gromady Jelnicy.

L.p.	Rodzaj instytucji/obiektu	Miejscowość						RAZEM
		Jelnica	Misie	Pościszę	Strzakły	Sawki	Kolonia Wolańska	
1.	Agencja Pocztaowa	1	-	-	-	-	-	1
2.	Boisko sportowe	2	2	2	-	-	-	6
3.	GOM	1	-	-	-	-	-	1
4.	Szkoły	1	1	1	1	-	-	4
5.	Punkty usług społecznych i prywatnych	4	4	1	3	1	-	13
6.	Sklepy	3	1	1	1	-	-	6

Źródło: APLOR, PPRN, sygn. 264, 4, Wykaz Rad Gromadzkich z uwzględnieniem ludności, kilometrów kwadratowych, budynków, organizacji politycznych i społecznych oraz innych obiektów znajdujących się na danym terenie. Podział administracyjny powiatu – tworzenie nowych gromadzkich rad narodowych – 1954.

Za powyższą tabelą można wyliczyć, iż w chwili powstawania gromada posiadała 6 sklepów, z czego połowa była w Jelnicy, a pozostałe w Misiach, Pościszę

⁶² Tamże, k. 2.

⁶³ Tamże, k. 3.

⁶⁴ Tamże, k. 4.

⁶⁵ Tamże, k. 2.

szach i Strzakłach. Ponadto 13 punktów usług i 6 boisk było skupionych głównie w największych miejscowościach. Posiadała także Gminny Ośrodek Medyczny w Jelnicy.

Tabela 15. Ilościowe rozmieszczenie organizacji w poszczególnych wsiach planowanej gromady Jelnicy.

L.p.	Nazwa organizacji	Miejscowość						RAZEM
		Jelnica	Misie	Pościsz	Strzakły	Sawki	Kolonia Wolańska	
1.	POP PZPR	1	-	-	1	-	1	3
2.	ZSL	1	1	1	-	-	-	3
3.	ZMP	1	1	1	1	-	-	4
4.	KGW	1	1	1	1	1	1	6
5.	SP	-	-	-	-	-	-	0
6.	ORMO	1	1	1	-	-	-	3

Źródło: APLOR, APPRN, sygn. 264, k. 4, Wykaz Rad Gromadzkich z uwzględnieniem ludności, kilometrów kwadratowych, budynków, organizacji politycznych i społecznych oraz innych obiektów znajdujących się na danym terenie. Podział administracyjny powiatu – tworzenie nowych gromadzkich rad narodowych – 1954.

Prócz powyższych instytucji i obiektów służących zaspokajaniu potrzeb społeczności, istniały w gromadzie organizacje ściśle związane ze strukturą i obozem totalitarnych władz. Do tychże należy zaliczyć lokalne przedstawicielstwa Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Jelnicy, Strzakłach i Kolonii Wolańskiej, a także skupionych w większych miejscowościach: Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Związku Młodzieży Polskiej i Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej. Poza tymi organizacjami w każdej wsi działały Koła Gospodyń Wiejskich. Warto także zauważyć brak Straży Pożarnej w gromadzie.

Władze powiatowe interesowały się także stosunkami ludnościowymi oraz powierzchniami konstruowanych jednostek, których rozkład zawiera poniższa tabela 16. Na podstawie tych danych można wysnuć kilka wniosków. Po pierwsze, występuje spora rozpiętość w liczbie ludności. Jakkolwiek przewaga społeczności wsi Misie nad Jelnicą, Strzakłami i Pościszami nie przekracza dwustu osób, to w przypadku Sawek i Kolonii Wolańskiej różnica jest już znaczna i stanowi kilkukrotność populacji tych dwóch wiosek. Po drugie, struktura zatrudnienia w sektorach pozarolniczych nie jest także korzystna dla mniejszych miejscowości, nie licząc Jelnicy, mającej zdecydowaną przewagę nad resztą i posiadającej prawie połowę ogólnej liczebności mieszkańców, którzy nie byli zatrudnieni w rolnictwie. Wreszcie po trzecie, z wielkością obszarów każdej wsi jest związana liczebność mieszkańców; od największych Miś, liczących 925,18 ha, co stanowiło około 1/4 powierzchni całej gromady, poprzez Pościsz (814,52 ha), Strzakły (692,92 ha), Jelnicę (599, 28 ha), po najmniejsze Sawki (241,43 ha) i Kolonię Wolańską (231,91 ha).

Tabela 16. Obszar i mieszkańcy projektowanej gromady.

L.p.	Miejscowość	Liczba ludności			Obszar w ha
		ogółem	rolniczej	pozarolniczej	
1.	Jelnica	433	411	22	599,28
2.	Misie	618	601	17	925,18
3.	Strzakły	453	448	5	692,92
4.	Pościsz	470	461	9	814,52
5.	Sawki	133	133	-	241,43
6.	Kolonia Wolańska	96	96	-	231,91
RAZEM		2 203	2 150	53	3 505,24

Źródło: APLOR, APPRN, sygn. 264, Zestawienie ilości mieszkańców i obszaru w projektowanej nowej gromadzie, Podział administracyjny..., s. 1.

Mając na względzie powyższe informację i dostrzegając lokalizację poszczególnych placówek, punktów usługowych i instytucji oraz struktury zatrudnienia można dojść do wniosku, iż przeniesienie władz poprzedniej gminy z Miś do gromady w Jelnicy było uzasadnione. Dlatego siedziba GRN, ani bezpośrednio sąsiadujące z Jelnicą miejscowości nie zmieniły swej przynależności gromadzkiej. Wyjątek w tym względzie stanowiły Przychody i Grabowiec. Toteż w celu usprawnienia prac związanych z podziałem gromad w każdej z gmin powoływano specjalne Gminne Komisje Podziału Administracyjnego. W skład komisji gminy Misie weszły następujące osoby⁶⁶:

1. Matysiak Adam – Kierownik Wydziału Finansowego;
2. Hapoń Jan – Przewodniczący GRN;
3. Kurowski Józef – Sekretarz Prezydium GRN;
4. Panas Czesław – Prezes GS;
5. Nestorowicz Stanisław – Sekretarz Komitetu Gminnego PZPR;
6. Zbrojec Kazimierz – Prezes Gminnego Komitetu Wyborczego ZSL;
7. Wasiluk Stanisław – Referent Finansów;
8. Chudek Stanisław – Delegat Ministerstwa Skupu;
9. Brygiel Wiesław – Instruktor Rolny.

Organ ten, w którego skład weszli nie tylko przedstawiciele miejscowych władz, ale i lokalnych komitetów partii, miał sprawnie przeprowadzić podział gminy na gromady. Chociaż Komisja wykonała powierzone jej zadanie, to jednak nie obyło się bez pewnych zgrzytów.

Na jednej z ostatnich sesji Gminnej Rady Narodowej Gminy Misie odbytej dnia 10 kwietnia 1954 r., na której rada miała przegłosować wniosek o samorozwiązaniu gminy, doszło do pewnych ekscesów. Jak donosił Henryk Zając, w sesji uczestniczyło 12 z 16 radnych, z czego dwóch nieobecnych było usprawiedliwionych. Pro-

⁶⁶ APLOR, APPRN, sygn. 264, Wykaz członków Gminnych Komisji Podziału Administracyjnego, Podział administracyjny..., k. 1-2.

blem pojawił się przy głosowaniu nad uchwałą zatwierdzającą planowany podział gminy. Mianowicie dwóch radnych z Grabowca, Strzałkowski i Wieliczko nie poparli uchwały, według której ich wieś miała być przyłączona do gromady w Kąkolewnicy. Swoje działania tłumaczyli tym, iż nie są pewni czy społeczność, którą reprezentują, popiera takie rozwiązanie. Poza tym obaj radni nie chcieli zabierać głosu w obradach, gdyż uważali, że są do tego nieupoważnieni, ponieważ należą już do Kąkolewnicy, co i tak odbyło się bez ich zgody. Tu H. Zając tłumaczy, iż takie zachowanie spowodowane było ambicjami radnych i grabowieckiej społeczności do utworzenia gromady w Grabowcu, co zważywszy na fakt sąsiedztwa tej wsi z Kąkolewnicą, było nie do przyjęcia dla Prezydium PRN⁶⁷.

Sprzeciw i bojkot radnych grabowieckich skłonił do śmiałości ich towarzyszy z Przychód. Ci z kolei nie chcieli uznać swej przynależności do GRN w Jelnicy, a optowali za przyłączeniem ich do gromady w Brzozowicy Dużej⁶⁸. Nie wiadomo jak kształtowały się postawy mieszkańców innych miejscowości, względem ich przynależności do tej, czy innej gromady. Jednakże dwa powyższe przykłady świadczą o silnej grze interesów mieszkańców wsi, którzy nie chcieli się godzić z odgórnie narzucanymi podziałami.

Zadne jednak sprzeciwy i własne opcje lokalnych wspólnot nie wymusiły zmiany decyzji, która podjęta została odgórnie i arbitralnie. Toteż w ostatecznym rachunku gromada w Jelnicy powstała bez zasadniczych zmian zgodnie z pierwotną wersją i w proponowanym na początku kształcie. W jej skład weszły następujące wsie wraz ze wszystkimi koloniami:

1. Jelnica: Góry, Kąty, Lebedziew, Ługi, Pieczyska, Podlesie o powierzchni wraz z lasami liczącej 635,92 ha;
2. Misie: Gęsia, Lipinki, Przeciętka, Zaburze – 957,42 ha;
3. Strzakły: Brzostowiec, Kolonia, Przytoczno, Zagościniec, Zalasek – 658,86 ha;
4. Pościsz: Dąbrowa, Zagościniec – 962,42 ha;
5. Sawki – 327 ha;
6. Przychody: Kolonia, Podekrze, Porębiszcze, Zabarki, Zarajuga – 659,09 ha.

Łącznie nowa Gromada liczyła 4 206, 71 ha w tym 94 ha lasu⁶⁹.

Przejęcie od gminy Misie do gromady Jelnicy odbyło się zgodnie z opracowanym przez wyższe władze scenariuszem. Niezależnie od opinii lokalnej społeczności, jej interesów, czy propozycji. Decyzje podjęte arbitralnie nie były krępowane nawet dotychczasowymi tradycjami, co akurat w przypadku wytypowania Jelnicy na siedzibę Gromadzkiej Rady Narodowej było uzasadnione ze względów logistycznych i faktu, że już od poprzedniego stulecia urząd gminy znajdował się w tej miejscowości.

---

⁶⁷ Tamże, sygn. 265, k. 4, 52, Podział administracyjny powiatu – tworzenie nowych gromadzkich rad narodowych.

⁶⁸ Tamże, k. 52.

⁶⁹ Tamże, k. 133.

Mapa. Gmina Międzyrzec Podlaski (fragment).

Źródło: <http://www.powiatbialski.eu/miedzyrzecpodlaski/img/userfiles/images/mapa1.jpg>, odczyt z dnia 13.02.2012.

Summary

The historical outline of the Misie commune

In its almost 150 history, the commune of Misie is an interesting although poorly documented depiction of a Podlasie village. To begin with its feudal serfdom, through the turbulent period before enfranchisement to socialist exploitation. The research material related to the post enfranchisement period and until the beginning of liberation is particularly scarce.

Based on this commune, it is visible that history has made full circle for a Podlasie village. The commune was formed in the era of feudalism, which collapsed inevitably, and its citizens-to-be reclaimed it. However, after the disastrous aftermath of the two world wars, came the socio-economic-political order that reminded of the old system. One can see some parallels between feudal rents in grain or free-of-charge labour and socialist quotas or social deeds. The only difference is that everyone was treated in the spirit of communist equality. Therefore, the erstwhile village boyars did not experience the blessings of the new system, which in the name of "historical justice" deprived them of their old (feudal) advantages.

Eventually, the Misie commune disappeared as it had appeared, regardless of the local people's will. Although in the latter case, people tried to oppose the arbitrary decision of the authorities. As it turned out – to no avail.